

KATARZYNA HALKOWICZ
PWT Wrocław

Pneumatologiczno-rekoncyliacyjny wymiar sakramentu bierzmowania w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego

Pneumatological-reconciliation Aspect of the Sacrament of Confirmation in Theology of the Coptic Orthodox Church

Abstract

In the Coptic Orthodox Church the pneumatological and reconciliation meaning of the confirmation is emphasized. The pneumatological-reconciliation aspect of confirmation points to the ontological supplement which occurs during the administering the initiation sacraments. The Coptic theology of the sacrament of confirmation with its pneumatological-reconciliation meaning may be a creative impulse for the catholic theology and for the whole western Christianity be an inspiration in extending the theological horizons, discovering new aspects in sacramentology and ecclesiology.

Keywords: sacrament of confirmation, myron, Coptic Orthodox Church, pneumatology, reconciliation, ecumenism.

Streszczenie

W Ortodoksyjnym Kościele Koptyjskim podkreśla się pneumatologiczne oraz rekoncyliacyjne znaczenie bierzmowania. Pneumatologiczno-rekoncyliacyjny wymiar sakramentu bierzmowania wskazuje na ontologiczne dopełnienie, które ma miejsce w czasie udzielania sakramentów inicjacyjnych. Koptyjska teologia sakramentu bierzmowania wraz z jej pneumatologiczno-rekoncyliacyjnym znaczeniem może być twórczym impulsem dla teologii katolickiej, a dla chrześcijaństwa zachodniego inspiracją w poszerzaniu horyzontów teologicznych, odkrywaniu nowych aspektów w sakramentologii i eklezjologii.

Słowa kluczowe: sakrament bierzmowania, myron, Ortodoksyjny Kościół Koptyjski, pneumatologia, rekoncyliacja, ekumenizm.

Bierzmowanie w Ortodoksyjnym Kościele Koptyjskim udzielane jest między chrztem a Eucharystią¹. Obrzędy bierzmowania bezpośrednio połączone

¹ SHENOUDA III, *The Epiphany*, Cairo 1999, 5–6.

z chrztem czynią z tego sakramentu dopełnienie chrztu. Problem biblijnego świadectwa odnośnie do sakramentu bierzmowania często stanowił przedmiot dyskusji i doktrynalnego sporu w obrębie chrześcijaństwa. Nic więc dziwnego, że także we współczesnej teologii i naukowej interpretacji Pisma Świętego nasuwa się w tym kontekście szereg pytań, które nierzadko nie znajdują zadowalających odpowiedzi, a czasem prowadzą do powstania jeszcze większych aporii niż w przeszłości. Celem niniejszego artykułu jest więc przybliżenie pneumatologiczno-rekoncyliacyjnej teologii sakramentu bierzmowania w Ortodoksyjnym Kościele Koptyjskim, która proponuje własną odpowiedź na rodzące się pytania, a także ukazanie piękna obrzędu i jego symboliki.

1. Ustanowienie sakramentu bierzmowania

Teologia koptyjska podkreśla, że bierzmowanie jest jednym z siedmiu sakramentów² ustanowionych przez Jezusa Chrystusa. Dzięki temu sakramentowi wierzący otrzymuje pieczęć Ducha Świętego³. Sakrament ten nazywany jest też sakramentem myronu, świętym namaszczeniem albo sakramentem konfirmacji⁴.

Kościół koptyjski przyjmuje, że sakrament bierzmowania ustanowiony został w chwili, gdy Chrystus wypowiedział słowa: „«Jeśli ktoś jest spragniony, a wierzy we Mnie – niech przyjdzie do Mnie i pije! Jak rzekło Pismo: Rzeki wody żywej popłyną z jego wnętrza». A powiedział to o Duchu, którego mieli otrzymać wierzący w Niego. Duch bowiem jeszcze nie był dany, ponieważ Jezus nie został jeszcze uwielbiony” (J 7,37-39)⁵. Teologia Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego zwraca uwagę przede wszystkim na pneumatologiczne oraz rekoncyliacyjne znaczenie bierzmowania. Ochrzczony jest namaszczany przez biskupa lub prezbitera trzydziestoma sześcioma znakami krzyża na stawach i narządach zmysłów, dzięki czemu Duch Święty może w nim zamieszkać. Jego ciało i dusza stają się świątynią Ducha Świętego. Przez to namaszczenie Bóg udziela ochrzczoneму łaski potwierdzenia i umocnienia, jak również darów Ducha Świętego⁶.

² T.Y. MALLATY, *The Gift Of The Holy Spirit*, Cairo 1991, 44.

³ SHENOUDA III, *The Feast of the Annunciation*, Cairo 1997, 13.

⁴ O.H.E. BURMESTER, *Tradition Concerning the Holy Myron (Chrism)*, „Publications de l’Institut d’études orientales de la Bibliothèque patriarcale d’Alexandrie” 3 (1954), 52–58.

⁵ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites in the Coptic Orthodox Church*, Cairo 2002, 2; zob. ARCHBISHOP BASILIOS, *Confirmation*, w: A.S. ATIYA (red.), *The Coptic Encyclopedia*, t. II, New York 1991, 585–586.

⁶ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 2.

2. Obrzęd namaszczenia – aspekt pneumatologiczny

Namaszczenie zewnętrznych organów człowieka myronem oznacza namaszczenie wewnętrznej duszy i duchowych zmysłów mocą Boga, żeby walczyć ze złem i jego mocą. Tak się dzieje, ponieważ myron jest najpotężniejszą bronią przeciw szatanowi i najlepszą ochroną przed grzechem i pokusami. Apostołowie udzielali tego sakramentu⁷ przez nałożenie rąk po chrzcie, jak czytamy w Dziejach Apostolskich, kiedy św. Piotr i św. Jan kładli ręce na mieszkańców Samarii, którzy byli ochrzczeni w imię Pana Jezusa i otrzymali Ducha Świętego (Dz 8,15-17)⁸.

Encyklopedia koptyjska⁹ odwołuje się w tym miejscu do jednego z najstarszych świadectw, w którym pojawia się pneumatologiczne tłumaczenie obrzędów pochrzcielnych. Chodzi o dzieło Tertuliana *O chrzcie* z przełomu II i III w. po Chr. Tertulian opisuje tam inicjację chrześcijańską w Kościele kartagińskim. W odniesieniu do sakramentu chrztu stwierdza: „w wodzie jednak nie otrzymujemy Ducha Świętego, lecz pod kierunkiem anioła w wodzie oczyszczeni przygotowujemy się dla Ducha Świętego”¹⁰. Natomiast „zaraz po wyjściu z kąpieli chrzcielnej namaszcza się nas świętym namaszczeniem (*benedictam unctionem*). Czyni się to zgodnie z dawnym zwyczajem, według którego zwykło się namaszczać kapłanów olejem z rogu. W ten sposób Mojżesz namaścił Aarona (Wj 30,30; Kpł 8,1), stąd też nazwano go pomazańcem od krzyżma, które tłumaczy się namaszczeniem. To właśnie namaszczenie nadało imię Panu. Otrzymał on namaszczenie w sposób duchowy, gdyż namaścił go Bóg Ojciec Duchem Świętym, jak to poświadczają Dzieje Apostolskie: «Zebrali się bowiem w tym mieście przeciw świętemu Synowi Twemu, któregoś namaścił» (Dz 4,27)”¹¹. Tertulian podkreśla: „Wyszedszy z kąpieli chrzcielnej otrzymujemy, zgodnie z dawną karnością, namaszczenie błogosławione (...). Namaszczenie w nas odnosi się do ciała, lecz daje zysk duchowy tak samo, jak czynność cielesna chrztu zanurzająca nas w wodzie powoduje skutek duchowy, tj. uwolnienie od grzechów. Dalej następuje nakładanie ręki błogosławiącej, która przywołuje i zaprasza Ducha Świętego”¹². Kościół koptyjski stwierdza za Tertulianem, że „Ciało obmywamy, aby duszę oczyścić, ciało namaszczamy, aby duszę poświęcić, ciało znaczymy krzyżmem (myronem), aby duszy bronić, ciało nałożeniem ręki zacieniamy, by duszę oświe-

⁷ SHENOUDA III, *Comparative Theology*, London 1988, 140.

⁸ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 3.

⁹ F. MEGALLY, *Chrism*, w: A.S. ATIYA (red.), *The Coptic Encyclopedia*, t. II, 521.

¹⁰ TERTULIAN, *O chrzcie*, w: J. SŁOMKA (oprac.), *Chrzest i pokuta w Kościele pierwotnym. Antologia tekstów I–III w.*, Kraków 2004, 161.

¹¹ *Tamże*, 166.

¹² TERTULIAN, *De baptismo*, CV 20,206, EP 304.

cić duchem, ciało odżywia się Ciałem i Krwią Chrystusa, by dusza z Boga moc otrzymała¹³.

Teologia koptyjska odnosi się także do gestu nakładania ręki w sakramencie bierzmowania. Opiera się przy tym na cytowanym wyżej Tertulianie oraz św. Cyprianie, który pisał: „Rodzi się ktoś nie przez nałożenie ręki, kiedy to otrzymuje Ducha Świętego, lecz przez chrzest, aby już narodzony otrzymał Ducha¹⁴. Cyprian odróżnia obrzędy chrztu i bierzmowania. Pisze on również o stosowaniu znaku krzyża przy udzielaniu sakramentu bierzmowania. Zna on obrzęd namaszczenia chrzcielnego, ale nie wiąże go z otrzymaniem darów Ducha Świętego¹⁵.

Koptyjski biskup Mettaous podkreśla, że dla jego Kościoła niezwykle wagę posiada świadectwo Cyryla Jerozolimskiego, który przedstawia wiarę Kościoła wschodniego¹⁶. Św. Cyryl zdawał sobie sprawę, że w sakramencie chrztu działa nie sama woda, lecz i Duch Święty obejmujący duszę od wewnątrz¹⁷. Obecność Trzeciej Osoby Trójcy Świętej i Jej uświęcające działanie łączy z namaszczeniem: „Jak chleb eucharystyczny po wezwaniu Ducha Świętego nie jest chlebem zwykłym, lecz Ciałem Chrystusa, tak i ów święty olej nie jest tylko zwykłym lub – jak kto woli – pospolitym olejem po modlitwie błagalnej, lecz darem Chrystusa i Ducha Świętego; obecność Jego bóstwa sprawia to, co przedstawia symboliczne namaszczenie na czole i innych zmysłach, kiedy bowiem olejem widzialnym namaszcza się ciało, dusza uświęca się przez świętego i ożywiającego ducha¹⁸.

Teologowie koptyjscy słusznie zauważają, że nie było możliwości, żeby apostołowie wędrowali do wszystkich krajów i miast, i nakładali ręce na ochrzczonych, więc ustanowili namaszczenie myronem jako alternatywę nałożenia rąk dla zamieszkania Ducha Świętego¹⁹. Teologia koptyjska wyraża przekonanie, że pierwszy olej myronu zrobili apostołowie. Wzięli oni niektóre pachnące olejki, jakimi namaszczone było ciało Jezusa, i zioła, jakie przyniosły kobiety, by namaścić Jego ciało. Następnie dodali to wszystko do czystej oliwy z oliwek, modlili się nad nią w Wieczerniku i zrobili z tego maść, żeby udzielić daru Ducha Świętego ochrzczonym. Jest ona również używana do uświęcania wody chrzcielnej, święcenia kościołów, ołtarzy czy naw w kościołach. Apostołowie zdecydowali, że ich następcy, biskupi, muszą na nowo tworzyć myron, gdziekolwiek się będzie

¹³ *Tamże*, CV 47,36, EP 362; zob. BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 5.

¹⁴ Św. CYPRIAN, *Epist.* 74,7, CV 3, 2, 804; zob. BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 5.

¹⁵ Św. CYPRIAN, *Epist.* 74,7, CV 3, 2, 788, EP 592.

¹⁶ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 5.

¹⁷ Św. CYRYL JEROZOLIMSKI, *Catecheses*, PG XXXIII, 985.

¹⁸ *Tamże*, 1089. Zob. BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 5.

¹⁹ SHENOUDA III, *Comparative Theology*, 140.

kończył, przez połączenie oryginalnego oleju z nowym. Kościół koptyjski naucza, że kiedy św. Marek przyjechał do Aleksandrii, wziął ze sobą trochę myronu zrobionego przez apostołów. Używał go w sakramentach krzyżma. Używali go również patriarchowie, którzy byli jego następcami. Taka praktyka kontynuowana była do czasów papieża Atanazego – dwudziestego patriarchy Aleksandrii, który podjął decyzję, by przygotowywać olej myronu w Aleksandrii²⁰. Papież Atanazy miał otrzymać zacyzyn zawierający zioła dotykające Ciała Pańskiego w czasie Jego pogrzebu i oryginalny, przygotowany przez apostołów i przywieziony przez św. Marka do Egiptu²¹. To właśnie on rozprowadził ten olej po kościołach w Rzymie, Antiochii i Konstantynopolu razem z dokumentami potwierdzającymi jego autentyczność. Do dnia dzisiejszego myron był przygotowywany w Kościele koptyjskim dwadzieścia dziewięć razy.

Myron składa się z około 30 rodzajów ziół i pachnidła²² (m.in. mirry, aloesu, kadzidła, cynamonu, kasji, pachnącej trzciny, ostu, balsamu, ambry, piżma), które są dodawane do czystej oliwy z oliwek i podgrzewane na wolnym ogniu cztery razy²³. Przefiltrowana oliwa jest potem wlewana do dużego pojemnika i po liturgii poświęcenia myronu patriarcha umieszcza stary zacyzyn w świeżo zrobionym myronie odmawiając ustalone modlitwy²⁴.

Liturgia chrzcielna w Kościele koptyjskim przewiduje, że po chrzcie dziecka szafarz przekazuje je matce, a ta, trzymając je z prawej strony, wyciera czystym ręcznikiem. Następnie kładzie dziecko na specjalnym stole przy chrzcielnicy tak, by szafarz mógł namaścić je trzydziestoma sześcioma znakami krzyża na wszystkich narządach zmysłów i stawach²⁵. Szafarz przynosi naczynie z myronem i odmawia modlitwę: „O Wszchemogący Stwórco wszystkich cudów, który jesteś Wszchemocny, który będziesz i którego moc może wszystko. Obdarz łaską Ducha Świętego, aby nałożenie świętego myronu stało się pieczęcią życia i niezłomnością dla Twoich sług przez Twojego Jednorodzonego Syna, naszego Pana Jezusa Chrystusa. Chwała, honor, panowanie i uwielbienie ze względu na Ciebie, razem z Synem i współistotnym Świętym Duchem, teraz i na zawsze. Amen”²⁶. Powyższa modlitwa nie jest błogosławieństwem myronu, ale prośbą, żeby Duch Święty poprzez namaszczenie zamieszkał w ochrzczonej osobie.

²⁰ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 3.

²¹ *Tamże*, 4.

²² COPTIC ORTHODOX DIOCESE OF THE SOUTHERN UNITED STATES, *Rit 102. Rituals of Sacraments*, New York 2006, 7.

²³ F. MEGALLY, *Chrism*, 523.

²⁴ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 4.

²⁵ K. HALKOWICZ, *Sakrament chrztu świętego w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego*, w: B. FERDEK, J.M. LIPNIAK (red.), „Jeden jest Pan, jedna wiara, jeden chrzest” (Ef 4,5). *Chrzest symbolem wiary*, Wrocław 2016, 221.

²⁶ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 6.

Szafarz kładzie swój prawy kciuk na otworze naczynia z myronem i obraca naczynie tak, żeby zwilżyć palec myronem. Potem namaszcza ochrzczonych w następujący sposób: najpierw szczyt głowy, nozdrza, usta i prawe ucho, potem prawe oko, następnie lewe i na końcu lewe ucho²⁷. W czasie tego namaszczania prezbiter mówi: „W imię Ojca i Syna, i Świętego Ducha. Namaszczenie łaską Świętego Ducha. Amen”²⁸. Pierwsze namaszczenie obejmuje więc osiem miejsc na ciele bierzmowanego. Prezbiter namaszcza głowę, aby ją uświęcić. Głowa zawiera umysł, gdzie znajdują się myśli. To właśnie umysł odróżnia ludzi od innych stworzeń. Dobry umysł jest bardzo przydatny i korzystny dla siebie i dla innych. Kościół koptyjski opiera ten gest na Objawieniu Bożym podkreślając, że już król Salomon chwali umysł, mówiąc: „wtedy mądrość zagości w twym sercu, wiedza duszę twą rozraduje; [wtedy] rozważa będzie cię pilnować, roztropność na straży twej stanie” (Prz 2,10-11). Również św. Paweł modli się: „A pokój Boży, który przewyższa wszelki umysł, będzie strzegł waszych serc i myśli w Chrystusie Jezusie” (Flp 4,7)²⁹. Prezbiter namaszcza nozdrza, ponieważ jest to bardzo ważny narząd zmysłów, bo przez nie mogą wejść do serca nieczyste myśli. Namaszczenie nozdrzy ma chronić przed wszelkim grzechem i żądzami. Usta z językiem to najbardziej niebezpieczne organy w człowieku, dlatego niezbędne jest, by je namaścić. Namaszczenia te mają, zdaniem Koptów, uzasadnienie w Starym Testamencie, kiedy Psalmista zanosi modlitwę: „Postaw, Panie, straż moim ustom i wartę przy bramie warg moich! Mojego serca nie skłaniaj do złego słowa” (Ps 141,3-4), a król Salomon mówi: „Strzegąc swych ust i języka, strzeże się duszy przed strapieniem” (Prz 21,23) i: „Przewrotności ust się wystrzegaj, od fałszu warg bądź z daleka” (Prz 4,24)³⁰. Teologia koptyjska cytuje również List św. Jakuba, który przestrzegał: „Jeżeli ktoś uważa się za człowieka religijnego, lecz łudząc serce swoje, nie powściąga swego języka, to pobożność jego pozbawiona jest podstaw” (Jk 1,26); „Jeżeli ktoś nie grzeszy mową, jest mężem doskonałym, zdolnym utrzymać w ryzach także całe ciało” (Jk 3,2), jak również: „Języka natomiast nikt z ludzi nie potrafi okiełznać; to zło niepohamowane, pełne zabójczego jadu. Za jego pomocą wielbimy Boga i Ojca i nim przeklinamy ludzi stworzonych na podobieństwo Boże” (Jk 3,8-9)³¹. Dzięki uszom możemy słyszeć, one również powinny być kontrolowane, a namaszczenie myronem jest silną bronią do tego, by kontrolować, czego słuchamy. Namaszczenie chroni nasze uszy przed słuchaniem plotek i słów, które mogą za-

²⁷ COPTIC ORTHODOX DIOCESE OF THE SOUTHERN UNITED STATES, *Rit 102*, 7.

²⁸ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 7.

²⁹ *Tamże*, 8.

³⁰ COPTIC ORTHODOX DIOCESE OF THE SOUTHERN UNITED STATES, *Rit 102*, 8.

³¹ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 8.

truć nasze serca pożądliwymi myślami. Oczy to najważniejszy narząd zmysłów. Przez nie dociera do nas ponad osiemdziesiąt procent informacji, które mogą wpływać na nasze serce. Jeżeli informacja jest święta, uświęca nasze serce, ale może stać się inaczej. Powinniśmy kontrolować, na co patrzymy żebyśmy byli czysti. Dziesiąte przykazanie mówi: „Nie pożądaj!”. Psalmista modli się: „Odwróć me oczy, niech na marność nie patrzę” (Ps 119,37) i: „Otwórz moje oczy, abym ujrział dziwy Twojego prawa” (Ps 119,18).

Druga seria namaszczenia obejmuje cztery miejsca. Szafarz bierzmowania zwilża po raz kolejny prawy kciuk i namaszcza myronem kolejno: serce (klatkę piersiową), pępek, górną część pleców i ich dolną część³². Podczas namaszczenia prezbiter modli się następującymi słowami: „Namaszczenie jako znak królestwa niebieskiego”³³. Teologia koptyjska zwraca więc uwagę, że święte namaszczenie w sakramencie bierzmowania powoduje, że Święty Duch działa w człowieku i przygotowuje go do objęcia dziedzictwa królestwa niebieskiego³⁴. Namaszczenie serca jest bardzo istotne, ponieważ to organ, który pompuje krew do całego ciała. Zdrowe serce jest ważne dla zdrowego ciała i wymagane dla dobra duchowego, jak radzi król Salomon: „Z całą pilnością strzeż swego serca, bo życie tam ma swoje źródło” (Prz 4,23). Serce musi być chronione i odnawiane, jak mówi Psalmista: „Stwórz, o Boże, we mnie serce czyste i odnów w mojej piersi ducha niezwycięzonego!” (Ps 51,12)³⁵. Pępek jest miejscem, z którego wychodziła pępowina przed naszym narodzeniem i łączyła nas z naszą matką. Dzięki niej płód jest odżywiony i dotleniony, i przez namaszczenie pępka myron ochrania człowieka przed szatanem³⁶. Plecy wspierają ciało i są miejscem, gdzie znajduje się kręgosłup. Jeśli kręgosłup jest zakażony lub uszkodzony, może wystąpić silny ból, a nawet paraliż. Dlatego tak ważne jest chronienie go przez namaszczenie myronem³⁷. Dół pleców jest strefą seksualnych pożądliwości, dlatego namaszczenie tej części ciała myronem uświęca ją i chroni dzięki mocy żywego Krzyża. Ten obszar ciała obejmuje również nerki³⁸.

Kolejnym etapem namaszczenia bierzmowanego jest namaszczenie sześciu stawów rąk. Szafarz zwilża kciuk w świętym myronie i namaszcza: staw prawego ramienia, prawą pachę, prawy staw łokciowy, wewnętrzną część stawu łok-

³² COPTIC ORTHODOX DIOCESE OF THE SOUTHERN UNITED STATES, *Rit 102*, 7.

³³ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 10.

³⁴ *Tamże*.

³⁵ *Tamże*.

³⁶ *Tamże*.

³⁷ *Tamże*, 10–11.

³⁸ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 11.

ciowego, prawy nadgarstek, spód prawego nadgarstka³⁹. Podczas namaszczenia modli się: „Namaszczenie dla wspólnoty życia wiecznego. Amen”⁴⁰. Następnie prezbiter namaszcza pozostałe sześć lewych stawów: staw lewego ramienia, lewą pachę, lewy staw łokciowy, wewnętrzną część lewego stawu łokciowego, lewy nadgarstek, drugą stronę lewego nadgarstka⁴¹. Podczas namaszczenia szafarz modli się: „Święte namaszczenie od naszego Pana Jezusa Chrystusa, niezniszczalna pieczęć. Amen”⁴².

Piąta seria namaszczeń obejmuje sześć stawów nóg. Szafarz nawilża kciuk myronem i namaszcza: prawy staw biodrowy, prawy moczowód (wewnątrz stawu biodrowego), prawy staw kolanowy, wewnętrzną część stawu kolanowego, prawy staw skokowy, miejsce powyżej prawego stawu skokowego⁴³. Dokonując namaszczenia, prezbiter mówi: „Doskonałość łaski Świętego Ducha. Amen”⁴⁴. Namaszczenie powyższych stawów obejmuje bardzo wrażliwe części ciała, bo biodra obejmują organy służące do reprodukcji. W Kościele koptyjskim namaszcza się te strefy ciała, żeby dziecko mogło wieść życie w czystości. Narządy seksualne są nazywane świętością ciała, dlatego wymagane jest zachowanie ich w czystości. Przez namaszczenie ich myronem są chronione od seksualnej niemoralności, która bardzo złości Boga. Z tego powodu św. Paweł doradza młodym mówiąc: „Siebie samego zachowaj czystym!” (1 Tes 5,23), bo bez świętości nikt nie ujrzy Pana⁴⁵.

Szóste namaszczenie obejmuje: lewy staw biodrowy, lewy moczowód (wewnątrz biodra), lewy staw kolanowy, wewnętrzną część lewego stawu kolanowego, lewy staw skokowy, miejsce powyżej lewego stawu skokowego⁴⁶. Namaszcząc te miejsca, szafarz mówi: „Namaszczam cię (N.) przez święte namaszczenie. W imię Ojca i Syna, i Świętego Ducha. Amen”⁴⁷. Namaszczenie chroni przed chodzeniem drogą zła i przed chodzeniem w zło, zepsute miejsca. Unikanie drogi grzechu umożliwi nam życie cnotliwe i w końcu osiągnięcie życia wiecznego.

³⁹ COPTIC ORTHODOX DIOCESE OF THE SOUTHERN UNITED STATES, *Rit 102*, 8.

⁴⁰ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 11.

⁴¹ COPTIC ORTHODOX DIOCESE OF THE SOUTHERN UNITED STATES, *Rit 102*, 8.

⁴² BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 12.

⁴³ COPTIC ORTHODOX DIOCESE OF THE SOUTHERN UNITED STATES, *Rit 102*, 8.

⁴⁴ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 12.

⁴⁵ *Tamże*.

⁴⁶ COPTIC ORTHODOX DIOCESE OF THE SOUTHERN UNITED STATES, *Rit 102*, 8.

⁴⁷ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 13.

Po skończonym namaszczeniu prezbiter kładzie swoją dłoń na głowie dziecka i modli się: „Możesz być błogosławiony błogosławieństwem niebios i aniołów. Może Pan Jezus Chrystus błogosławić cię w imię Swoje”⁴⁸.

Liturgia sakramentu bierzmowania w Kościele koptyjskim za istotne uznaje, aby namaszczenie myronem w pierwszej kolejności obejmowało prawą stronę ciała, ponieważ to prawa strona ma pierwszeństwo, jest ona centrum mocy ludzkiej (np. większość czynności wykonujemy prawą ręką). Dlatego też koptyjskie przepisy liturgiczne zobowiązują celebransę Eucharystii do wchodzenia przed ołtarz prawą nogą⁴⁹. W przypadku, gdy do bierzmowania jest więcej osób, namaszcza najpierw chłopców, a potem dziewczynki.

3. Obrzęd namaszczenia – aspekt rekoncyliacyjny

Namaszczenie myronem, poza aspektem pneumatologicznym, ściśle związane jest także z rekoncyliacją⁵⁰. Ten drugi aspekt namaszczenia nigdy nie odgrywał pierwszoplanowej roli w bierzmowaniu, a współczesna teologia, szczególnie zachodnia, traktuje go marginalnie. Aspekt rekoncyliacyjny jest późniejszy od pneumatologicznego, ale nie może to stanowić usprawiedliwienia dla faktu, że współcześnie niewielu chrześcijan kojarzy bierzmowanie z pojednaniem. Dlatego też teologia koptyjska uwypukla oba aspekty obrzędu namaszczenia w bierzmowaniu.

W Kościele koptyjskim, jak już wskazano, namaszcza się trzydzieści sześć miejsc na ciele człowieka⁵¹. Namasczenia te mają chronić bierzmowanego przed działaniem szatana. Teologia koptyjska zauważa, że opętany chrześcijanin musiał być niedokładnie namaszczone myronem, co pozwoliło na przedostanie się diabła do jego ciała i zamieszkanie w nim. Ponieważ człowiek jest bierzmowany tylko raz w życiu, szafarz tego sakramentu musi bardzo dokładnie namaszczać wszystkie miejsca, bo zaniedbanie tego może przynieść wielką szkodę bierzmowanemu⁵².

Podjęwając teologiczną refleksję nad rekoncyliacyjnym wymiarem sakramentu bierzmowanie należy zauważyć, że Kościół koptyjski powołuje się na fragment z *Dziejów Apostolskich* (19,1-7), w którym jest mowa o jakichś uczniach

⁴⁸ *Tamże*, 14.

⁴⁹ *Tamże*.

⁵⁰ Zob. M. BŁAZA, *Pneumatologiczno-rekoncyliacyjne znaczenie sakramentu bierzmowania w teologii katolickiej i prawosławnej – geneza i rozwój historyczny*, „*Studia Bobolanum*” 1 (2009), 111–155.

⁵¹ P.G. GIANAZZA, *Temi di Teologia Orientale*, t. I, Bologna 2010, 378.

⁵² BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 15.

(τιναςμαθητας) (Dz 19,1). Św. Paweł podejmuje rozmowę z tymi uczniami: „Zapytał ich: «Czy otrzymaliście Ducha Świętego, gdy przyjęliście wiarę?» A oni do niego: «Nawet nie słyszeliśmy, że istnieje Duch Święty». «Jaki więc chrzest przyjęliście?» – zapytał. A oni odpowiedzieli: «Chrzest Janowy». «Jan udzielał chrztu nawrócenia, przemawiając do ludu, aby uwierzyli w Tego, który za nim idzie, to jest w Jezusa» – powiedział Paweł” (Dz 19,2-4). Uczniowie ci przyjęli chrzest w imię Jezusa Chrystusa, po czym św. Paweł włożył na nich ręce, aby zstąpił na nich Duch Święty (por. Dz 19,5n). Powyższy tekst biblijny ukazuje przyłączenie do Kościoła grupy około dwunastu mężczyzn (por. Dz 19,7). Przedstawiony tam gest włożenia przez apostołów rąk po chrzcie nabiera znaczenia pneumatologiczno-rekoncyliacyjnego. Gest ten nie tylko udziela daru Ducha Świętego, ale także uzupełnia braki związane z wiarą czy brakiem jedności z Kościołem.

W Kościele starożytnym do rekoncyliacyjnego znaczenia bierzmowania przyczynił się przede wszystkim spór o ważność chrztu udzielanego przez heretyków. Analizując to zagadnienie, Encyklopedia koptyjska zwraca uwagę na 38. kanon Synodu w Laodycei (348 lub 381 r.)⁵³, który nakazuje, aby odwracający się od herezji nowacjanie, fotynianie i kwartodecymianie po nauczaniu się Symbolu wiary zostali namaszczeni świętym krzyżem (myronem) i przyjęli Komunię Świętą⁵⁴. Teologia koptyjska przypomina również 7. kanon Soboru w Konstantynopolu (381 r.), gdzie pierwszy raz w sposób aż tak wyraźny wyszczególniono heretyków „poważnych”, zwanych też trynitarnymi, oraz heretyków zwanych „pośrednimi dysydentami”⁵⁵, którzy w dużej mierze przyjmują naukę o Trójcy Świętej i Wcieleniu, jednak podważają ortodoksyjną naukę w kwestiach mniej istotnych⁵⁶.

⁵³ ARCHBISHOP BASILIOS, *Confirmation*, 586.

⁵⁴ Zob. kan. 7. Synodu w Laodycei w: A. ZNOSKO, *Kanony Kościoła prawosławnego*, t. I, Hajnówka 2000, 154; *Правила Православной Церкви, Международный Издательский Центр Православной Литературы*, t. II, Москва 1994, 85.

⁵⁵ ARCHBISHOP BASILIOS, *Confirmation*, 586.

⁵⁶ SOBÓR KONSTANTYNOPOLITAŃSKI I, kan. 7: „W jaki sposób należy przyjmować pozyskanych dla wiary ortodoksyjnej. Tych, którzy przychodzą do wiary ortodoksyjnej i uciekają od herezji, przyjmujemy według następującego porządku i sposobu. Arianie, macedonianie, sabatianie, nowacjanie, którzy nazywają siebie katharami [czystymi] i aristerami [«lewymi»], kwartodecymianie czy tetardyci i apolinaryści mają być przyjmowani, jeśli złożą pisemne oświadczenie, w którym wyrzekną się każdej herezji, która jest niezgodna z nauką świętego Kościoła Bożego, powszechnego i apostołskiego. Naznaczamy ich znakiem Krzyża namaszczając Krzyżem świętym czoło, oczy, nozdrza, usta i uszy, a czyniąc znak Krzyża mówimy: Znak daru Ducha Świętego. Eunomian natomiast, którzy są ochrzczeni przez jedno zanurzenie w wodzie, montanistów, którzy tutaj są nazywani Frygami, sabelian, którzy w swym nauczaniu utożsamiają Ojca i Syna i inne jeszcze poważne błędy popełniają oraz wszystkich pozostałych heretyków (ponieważ jest ich tutaj wielu, szczególnie tych, którzy przybywają z kraju Galatów), tych wszystkich, gdy pragną przyjąć prawdziwą wiarę, przyjmujemy jak Hellenów, to znaczy jakby byli poganami. Pierwszego dnia czynimy ich chrześcijanami [czyli naznaczamy znakiem Krzyża], a drugiego dnia katechumenami, następnie, trzeciego dnia, egzorcyzujemy ich przez trzykrotne tchnienie na twarz i uszy. Potem zaś uczymy ich i każemy im przez dłuższy czas przychodzić do kościoła, aby słuchali Pisma Świętego, dopiero

O życiu rekoncyliacyjnym bierzmowanego świadczy biała szata, w którą ubierane jest dziecko naznaczone wcześniej przez szafarza sakramentu trzema znakami krzyża wraz ze słowami: „Ubranie życia wiecznego umożliwiające wejście do królestwa niebieskiego”⁵⁷. Nowe białe szaty oznaczają nowe życie w świętości. Biel przypomina o trzech wymiarach, w których dokonuje się życie: przeszłości, terażniejszości i przyszłości. Pierwszym z nich, tym z przeszłości, jest niewinność, czystość ludzi w ogrodzie Eden przed grzechem Adama. Chroniona łaską Bożą ochrzczona osoba nie czuje nagości i wstydu. Po drugie, ochrzczony musi żyć życiem czystym i bez skazy w taki sposób, aby nie pokalać nowej szaty, nowego serca i nowej osoby, którą się stał przez chrzest. Jeśli zgrzeszy, musi szybko wzbudzić w sobie żal i przyjąć Komunię Świętą dla drogiej Krwi Pana Jezusa, która obmyła nas z grzechu. To także przypomina nam o życiu wiecznym, do którego przygotowujemy się przez czystość. W niebie sprawiedliwe dusze noszą białe szaty i służą Bogu dniem i nocą w Jego świątyni: „To ci, którzy przychodzą z wielkiego ucisku i opłukali swe szaty, i w krwi Baranka je wybielili” (Ap 7,14)⁵⁸.

Kolejnym etapem liturgii bierzmowania jest obrzęd koronacji. Prezbiter bierze korony i modli się nad nimi słowami: „Pobłogosław te korony, które przygotowaliśmy dla Twojego sługi, zjednoczonego z Tobą przez chrzest święty, spraw, by stały się koronami chwały”. Później kładzie koronę na głowie ochrzczonego, modląc się: „O Panie, połóż na Swoim słudze tę koronę z nieba. Amen. Koronę chwały. Amen”⁵⁹. Umieszczanie korony na głowach ochrzczonego jest starym obrzędem, o którym wspominają ojcowie Kościoła. Św. Efreem Syryjczyk mówi do ochrzczonego: „Wasze szaty i korony świecą i chwała Jezusa Chrystusa ochrania was”. Kościół koptyjski kontynuował praktykę nakładania koron do XVII w., ale potem zwyczaj ten przestał być powszechnie praktykowany, chociaż oficjalnie nie został zniesiony. Korony dla ochrzczonego mają wiele duchowych znaczeń. Oznaczają zwycięstwo ochrzczonego od zniewolenia przez diabła, jego złych czynów oraz od niewoli Hadesu i jego więzów. Korony oznaczają królewskość i chwałę ochrzczonego, którzy stają się dziećmi Boga, króla na tronie, kapłana i proroka. Namaszczeni stają się królami, którzy mogą panować nad sobą, nad swoimi skłonnościami i żądzami, mogą nie dopuszczać do siebie diabła, grzechu i pożądlivości.

potem udzielamy im chrztu”. A. BARON, H. PIETRAS (oprac.), *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. I, Kraków 2003, 93–95.

⁵⁷ BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites*, 15.

⁵⁸ *Tamże*, 17.

⁵⁹ *Tamże*.

Korony chrzcielne, podobnie jak ślubne⁶⁰, powinny być zrobione z metalu. Po nałożeniu korony szafarz sakramentu wiąże czerwoną wstążkę w pasie ochrzczonego. Przez zawiązanie wstążki ochrzczoney staje się żołnierzem Chrystusa (żołnierz też wiąże wstążkę zanim pójdzie na bitwę) gotowym do zaatakowania wszelkiego napotkanego zła. Chrześcijanin musi starać się być dobrym żołnierzem Jezusa Chrystusa przez cierpliwe znoszenie trudności żeby osiągnąć koronę chwały. Kolor wstążeczki jest symbolem przypominającym krew Jezusa Chrystusa, który przelał swoją krew za nas i dzięki czemu możemy przyjmować chrzest, bierzmowanie i pozostałe sakramenty. Rozwiązanie wstążeczki następuje po ośmiu dniach po chrzcie. Obrzęd ten ma miejsce w domu dziecka. Ósmego dnia prezbiter przychodzi do domu i modli się modlitwą „rozwiązania wstęgi”.

4. Podsumowanie

Teologia Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego ukazuje pneumatologiczno-rekoncyliacyjne znaczenie sakramentu bierzmowania. Zwraca więc uwagę na zagadnienia aktualne, zarówno na chrześcijańskim Wschodzie, jak i na Zachodzie. Jest sprawą niezaprzeczną, że znaczenie pneumatologiczne bierzmowania w sposób znaczący przeważa nad rekoncyliacyjnym. Przed dialogiem ekumenicznym stoi zadanie wzajemnego uznania chrztu świętego. Zasmuca fakt, że nie w całym Kościele prawosławnym uznawana jest ważność chrztu udzielanego we wspólnotach nieprawosławnych. Ortodoksyjny Kościół Koptyjski nie uznaje np. ważności chrztu udzielonego w Kościele katolickim. Inną kwestią, nad którą trzeba się pochylić w dialogu ekumenicznym, jest fakt, że w teologii prawosławnej pneumatologiczno-rekoncyliacyjny wymiar sakramentu bierzmowania wskazuje na ontologiczne dopełnienie inicjacyjne, które ma miejsce w czasie udzielania sakramentów inicjacyjnych. Tymczasem osoba ochrzczone, lecz niebierzmowana, przynależąca np. do Kościoła rzymskokatolickiego, nie jest jeszcze w pełni chrześcijaninem i nie może być dopuszczona do stołu eucharystycznego. Z punktu widzenia Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego i innych Kościołów prawosławnych udzielanie Eucharystii osobom ochrzczone, ale jeszcze niebierzmowanym, „narusza całą ontologię misterium chrześcijańskiego oraz duchową strukturę procesu stawania się chrześcijaninem”⁶¹. Nie ulega wątpliwości, że koptyjska teologia sakramentu bierzmowania wraz z jej pneu-

⁶⁰ J.M. LIPNIAK, *Małżeństwo w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego*, w: TENZE (red.), *Ekumeniczna wizja małżeństwa i rodziny – szansa i życiowe problemy*, Wrocław 2015, 141–148.

⁶¹ M. STAVORU, *L'ecclésiologie du baptême des autres chrétiens dans la conscience de l'Église orthodoxe*, Cont 54 (2002) nr 199, 267–268.

matologiczno-rekoncyliacyjnym znaczeniem powinna być twórczym impulsem dla teologii katolickiej. Teologia znad Nilu może stać się dla chrześcijaństwa zachodniego inspiracją w poszerzaniu horyzontów teologicznych, odkrywaniu nowych aspektów w sakramentologii i eklezjologii.

Bibliografia

- ARCHBISHOP BASILIOS, *Confirmation*, w: A.S. ATIYA (red.), *The Coptic Encyclopedia*, t. II, New York 1991, s. 585–586.
- BISHOP METTAOUS, *Sacramental Rites in the Coptic Orthodox Church*, Cairo 2002.
- BLAZA M., *Pneumatologiczno-rekoncyliacyjne znaczenie sakramentu bierzmowania w teologii katolickiej i prawosławnej – geneza i rozwój historyczny*, „Studia Bobolanum” 1 (2009), s. 111–155.
- BURMESTER O.H.E., *Tradition Concerning the Holy Myron (Chrism)*, „Publications de l’Institut d’études orientales de la Bibliothèque patriarcale d’Alexandrie” 3 (1954), s. 52–58.
- COPTIC ORTHODOX DIOCESE OF THE SOUTHERN UNITED STATES, *Rit 102. Rituals of Sacraments*, New York 2006.
- GIANAZZA P.G., *Temi di Teologia Orientale*, t. I, Bologna 2010.
- HALKOWICZ K., *Sakrament chrztu świętego w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego*, w: B. FERDEK, J.M. LIPNIAK (red.), „Jeden jest Pan, jedna wiara, jeden chrzest” (Ef 4,5). *Chrzest symbolem wiary*, Wrocław 2016, s. 211–225.
- LIPNIAK J.M., *Małżeństwo w teologii Ortodoksyjnego Kościoła Koptyjskiego*, w: TENŻE (red.), *Ekumeniczna wizja małżeństwa i rodziny – szansa i życiowe problemy*, Wrocław 2015, s. 141–148.
- MALLATY T.Y., *The Gift Of The Holy Spirit*, Cairo 1991.
- MEGALLY F., *Chrism*, w: A.S. ATIYA (red.), *The Coptic Encyclopedia*, t. II, New York 1991, s. 521.
- SHENOUDA III, *Comparative Theology*, London 1988.
- SHENOUDA III, *The Epiphany*, Cairo 1999.
- SHENOUDA III, *The Feast of the Annunciation*, Cairo 1997.
- STAVROU M., *L’ecclésiologie du baptême des autres chrétiens dans la conscience de l’Église orthodoxe*, „Contacts” 54 (2002) nr 199, s. 267–268.
- ZNOSKO A., *Kanony Kościoła prawosławnego*, t. I, Hajnówka 2000.
- Правила Православной Церкви, Международный Издательский Центр Православной Литературы*, t. II, Москва 1994.